ROCZNIKI HUMANISTYCZNE
Tom LXXIV, zeszyt 7 – 2026
https://doi.org/10.18290/rh26747.6

OLEKSANDRA VISYCH
TETIANA MYKHALCHUK

ЧИТАЦЬКІ ПРАКТИКИ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ВОЄННОГО ЧАСУ: ХУДОЖНЯ РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Анотація. У статті досліджено функції читання в сучасній українській літературі для дітей та підлітків, написаній у час повномасштабної російсько-української війни. На матеріалі творів Наталії Ясіновської, Дзвінки Матіяш та Галини Ткачук проаналізовано, як читацькі практики стають інструментом осмислення травматичного досвіду, збереження культурної пам'яті та підтримки ідентичності молодих героїв. Застосовано наратологічний, рецептивно-естетичний та типологічний підходи. У результаті виокремлено п'ять модусів читацьких практик (трансформативний, афективний, інтерактивний, аналітичний та творчий) і чотири типи персонажів-читачів (емпат, виконавець, майбутній автор, дослідник). Показано, що в умовах війни читання набуває терапевтичних, когнітивних і соціальних функцій, стає засобом колективної солідарності та чинником особистісної трансформації.

Ключові слова: читацькі практики; персонаж-читач; література для дітей та підлітків; воєнний наратив; літературна терапія; трансформативне читання; афективне читання; металітература; перформанс

Олександра Вісич, докт. філол. наук, проф. – Національний університет «Острозька академія», Навчально-науковий інститут соціально-гуманітарного менеджменту, Кафедра української мови і літератури; поштова адреса: вул. Семінарська, 2, Острог 35800; e-mail: oleksandra.visych@oa.edu.ua; ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1706-1147. Dr hab. Oleksandra Visych, prof. – Narodowy Uniwersytet „Akademia Ostrogska", Naukowo-Dydaktyczny Instytut Zarządzania Społeczno-Humanistycznego, Katedra Języka i Literatury Ukraińskiej; adres do korespondencji: ul. Semynarska, 2, Ostroh 35800; e-mail: oleksandra.visych@oa.edu.ua; ORCID: https://orcid.org/0000-0002-1706-1147.

Тетяна Михальчук, док. філософії в галузі філології – Національний університет «Острозька академія», Навчально-науковий інститут соціально-гуманітарного менеджменту, Кафедра української мови і літератури; поштова адреса: вул. Семінарська, 2, Острог 35800; e-mail: tetiana.martseniuk@oa.edu.ua; ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4171-737X. Dr Tetiana Mykhalchuk – Narodowy Uniwersytet „Akademia Ostrogska", Naukowo-Dydaktyczny Instytut Zarządzania Społeczno-Humanistycznego, Katedra Języka i Literatury Ukraińskiej; adres do korespondencji: ul. Semynarska, 2, Ostroh 35800; e-mail: tetiana.martseniuk@oa.edu.ua; ORCID: https://orcid.org/0000-0002-4171-737X.

Із Зазначенням Авторства – Некомерційна – Без Похідних 4.0 Міжнародна (CC BY-NC-ND 4.0)

PRAKTYKI CZYTELNICZE DZIECI I MŁODZIEŻY WE WSPÓŁCZESNEJ UKRAIŃSKIEJ LITERATURZE CZASU WOJNY: REPREZENTACJA ARTYSTYCZNA I POTENCJAŁ TRANSFORMACYJNY

Abstrakt. Artykuł analizuje funkcje czytania we współczesnej ukraińskiej literaturze dla dzieci i młodzieży powstałej w czasie pełnoskalowej wojny rosyjsko-ukraińskiej. Na podstawie utworów Natalii Jasynowskiej, Dzwinki Matijasz oraz Halyny Tkaczuk przeanalizowano, w jaki sposób praktyki czytelnicze stają się narzędziem interpretowania doświadczenia traumatycznego, zachowania pamięci kulturowej oraz podtrzymywania tożsamości młodych bohaterów. W artykule zastosowano podejście narratologiczne, recepcyjno-estetyczne oraz typologiczne. W wyniku analizy wyodrębniono pięć modusów praktyk czytelniczych (transformacyjny, afektywny, interaktywny, analityczny oraz twórczy) oraz cztery typy postaci-czytelników (empatę, wykonawcę, przyszłego autora i badacza). Wykazano, że w warunkach wojny czytanie nabiera funkcji terapeutycznych, poznawczych i społecznych, staje się środkiem zbiorowej solidarności oraz czynnikiem osobistej transformacji.

Słowa kluczowe: praktyki czytelnicze; postać-czytelnik; literatura dla dzieci i młodzieży; narracja wojenna; terapia literacka; czytanie transformacyjne; czytanie afektywne; metaliteratura; performans

READING PRACTICES OF CHILDREN AND ADOLESCENTS IN CONTEMPORARY UKRAINIAN WAR-TIME LITERATURE: ARTISTIC REPRESENTATION AND TRANSFORMATIVE POTENTIAL

Abstract. This article examines the functions of reading in contemporary Ukrainian literature for children and adolescents written during the time of the full-scale Russian-Ukrainian war. Based on the works of Natalia Yasinovska, Dzvinka Matiash and Halyna Tkachuk, this article analyses how reading practices have become a tool for comprehending traumatic experiences, preserving cultural memory, and supporting the identity of young heroes. Narratological, aesthetic-receptive, and typological approaches are applied. As a result, five modes of reading practices (transformative, affective, interactive, analytical and creative) and four types of reader characters (empath, performer, future author and researcher) are identified. It is shown that, in wartime, reading acquires therapeutic, cognitive and social functions, becoming a means of collective solidarity and a factor in personal transformation.

Keywords: reading practices; reader character; literature for children and adolescents; war narrative; literary therapy; transformative reading; affective reading; metaliterature; performance

ВСТУП

Інтенсивний розвиток інформаційних технологій і трансформація медіапрактик суттєво впливають на формування читацької культури молодого покоління. Проблема читання, попри появу нових форм комунікації та розваг, зберігає свою актуальність і потребує міждисциплінарного підходу до вивчення, що поєднує літературознавчі, соціологічні, педагогічні та

культурологічні методи дослідження. Розвиток читацької культури в Україні підтримують громадські організації та державні інституції, зокрема Український інститут книги, який системно проводить дослідження та конкурси на підтримку читацьких ініціатив. Моніторинг практик читання серед дітей та підлітків засвідчує як позитивні тенденції, так і суттєві виклики. Наприклад, у дослідженні 2020 року було виявлено ключові бар'єри для формування читацької культури дітей, зокрема «відсутність алгоритму вибору, ранжування книжок, відсутність доступних рекомендаційних сервісів та ін.»[1]. Водночас в останні роки зафіксовано обнадійливі зміни: зростає кількість дітей, для яких читання є щоденною практикою. Показовим є зростання читання «для задоволення»: з 39% у 2023 році до 52% у 2024 році[2]. Важливим аспектом у формуванні читацької культури є врахування батьками читацьких уподобань дітей[3].

Важливим чинником популяризації читання залишаються масштабні літературні фестивалі, як-от «Книжковий Арсенал», «BookForum», «Книжкова країна». Ці та подібні заходи формують культурний простір для розвитку читацьких компетенцій через спеціалізовані дитячі програми. Активно розвиваються нові медіатренди – читацькі блоги й подкасти, відеоогляди книг на Youtube, субспільнота «BookTok» в соціальній мережі «TikTok» тощо. Зокрема останній нині перетворився на «оновлений книжковий клуб чи навіть новочасну субкультуру»[4]. Дослідження популяризації читання через соціальні мережі та інші цифрові інструменти в українському контексті здійснюють Вікторія Ковпак, Олена Погрібна, Олена Харитоненко, Віта Хміль-Чупина та ін.

У світлі означених тенденцій особливу увагу привертає художня репрезентація читацьких практик у творах для дітей та підлітків. Конструювання персонажів-читачів всебічно відображає виклики інформаційної епохи. Запропоноване дослідження спрямоване на висвітлення художнього потенціалу образу читача та різноманітних моделей читацької поведінки у текстах, написаних в умовах російсько-української війни.

---

[1] Inna Volosevych i Anastasiia Shurenkova, *Zvit za rezultatamy vseukrainskoho sotsiolohichnoho doslidzhennia «Chytannia v konteksti mediaspozhyvannia ta zhyttiekonstruiuvannia»* (Kyiv: Ukrayins'kyy instytut knyhy, 2020).

[2] Olha Prochukhanova i Anastasiia Shurenkova, *Analitychnyi zvit za rezultatamy vseukrainskoho sotsiolohichnoho doslidzhennia rivnia chytannia ditei ta doroslykh u 2024 rotsi* (Kyiv: Ukrayins'kyy instytut knyhy, 2024), 33.

[3] Prochukhanova i Shurenkova, *Analitychnyi zvit*, 42.

[4] Maksym Nestelieiev, «Buktok yak novyi format vzaiemodii chytachiv iz knyzhkoiu», *Tyzhden*, 5 travnia (2023), https://tyzhden.ua/buktok-iak-novyj-format-vzaiemodii-chytachiv-iz-knyzhkoiu/.

Аналіз сучасної літератури, адресованої дітям та підліткам, доводить, що в ній читання постає не лише сюжетним елементом, а й вагомим компонентом формування особистості героя. Крім того, введення персонажа-читача дає авторам змогу артикулювати бачення літературного процесу та його трансформацій у кризовий час. Мета дослідження – проаналізувати роль читання у структурі художнього твору, вплив книги на формування ідентичності героїв творів, а також окреслити розмаїття типів персонажів-читачів. Для досягнення поставленої мети застосовуватимуться *наратологічний, рецептивно-естетичний та інтертекстуальний* підходи.

1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ЧИТАЦЬКИХ ПРАКТИК У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Дослідницький інтерес до класифікацій читання та специфіки персонажа-читача засвідчує низка ґрунтовних праць. З-поміж них варто виокремити роботи Романа Інгардена «Літературний художній твір. Дослідження з прикордонної галузі онтології, логіки та літературознавства» (1931), Луїзи Розенблат «Література як дослідження» (1933), Вольфганга Ізера «Акт читання: теорія естетичної відповіді» (1976), Умберто Еко «Роль читача. Дослідження семіотики тексту» (1976), В. Деніела Вілсона «Читачі в тексті» (1981), Джозефа Еплярда «Стати читачем: досвід читання художньої літератури від дитинства до дорослого віку» (1991). У XXI столітті резонансними стали монографії Джудіт Елкін «Читання та розвиток читача: Задоволення від читання» (2003), Кімберлі Рейнольдс «Радикальна дитяча література: візії майбутнього та естетичні трансформації в підлітковій прозі» (2007), Аманди Бейлі «Метафори читання: Пізнання та втілення в сучасній метафікшн-літературі» (2017). Вказані дослідження формують теоретичне підґрунтя для вивчення ролі читання як культурного явища та його репрезентації в художній літературі.

У світлі вивчення безпосередньо читацьких практик продуктивним є звертання до напрацювань Луїзи Розенблат. Науковиця зазначає, що у процесі взаємодії читача й тексту (трансакції) задіяні як емоційні канали сприйняття, так і когнітивні, спрямовані на отримання певних знань. Відтак Розенблат запропонувала афективне (емоційна рецепція) й еферентне (пізнання) читання, називаючи ці підходи крайніми точками, поміж яких існує чимало комбінацій читацьких практик[5]. Аманда Бейлі робить важливий

[5] Louise Rosenblatt, *Literature as Exploration* (New York: The Modern Language Association of America, 1995).

акцент на метаїзаційній функції образу читача та змалювання процесу читання у творі. Дослідниця підкреслює, що металітературний текст ставить перед читачем завдання розпізнавати й інтерпретувати власні читацькі дії та стани, а також осягати авторське бачення «ефектів, практик та значущості читання»[6]. Бейлі виокремлює шість найбільш поширених метафор читання: читання як зустріч із сенсорними тілами, читання як подорож, читання як статевий акт, читання як контакт із минулим, читання як перформанс і читання як зустріч із природою. Таке розуміння цілісного досвіду взаємодії з книгою органічно поєднує тілесні й когнітивні аспекти, створює міцне підґрунтя для вивчення різноманітних читацьких практик.

Функційну роль читання в художньому творі розглянула нідерландська дослідниця Міке Баль, підкреслюючи вплив вставних наративних елементів на розгортання сюжету, формування часопростору та спосіб побудови оповіді. На її думку, такий «дзеркальний текст виконує роль інструкції: вставна історія підказує, як варто читати текст», функціонуючи як знак для читача[7]. У свою чергу Джозеф Еплярд наголошує, що «читання є головним інструментом для збирання та організації інформації про ширший світ і <…> водночас способом дослідження внутрішнього світу, особливо коли дитина дорослішає»[8]. Науковець акцентує на трансформації читацьких типів, кожен із яких засвідчує певний етап зростання особистості.

Спираючись на вищезазначені концепції та враховуючи суттєве розширення тематики і форматів сучасної дитячої літератури, можна визначити основні модуси читання, що функціонують в українських текстах: *трансформативний* (читання зумовлює прийняття конкретних рішень, впливає на внутрішні зміни, сприяє розвитку особистості); *афективний* (стимулює значні емоційні прояви: спогади, ностальгію, хвилювання, мрії тощо); *інтерактивний* (передбачає залучення одночасно кількох персонажів до взаємодії з текстом); *аналітичний* (спонукає персонажів-читачів до критичних дискусій навколо прочитаного, глибоких міркувань над змістом та формою тексту); *творчий* (інспірує персонажа-читача до особистісного самовиявлення в словесній творчості).

На рівні художньої структури твору читання оприявнюється по-різному. Воно безпосередньо впливає на розгортання сюжету та його динаміку. Нерідко його актуалізують вставні наративні елементи на кшталт блогів,

[6] Amanda Bailey, *«Metaphors of Reading: Cognition and Embodiment in Contemporary Metafiction»*, PhD Diss. (Morgantown: West Virginia University, 2017).

[7] Mieke Bal, *Narratology: Introduction to the Theory of Narrative* (Toronto: University of Toronto Press, 2017), 57.

[8] Joseph Appleyard, *Becoming a Reader: The Experience of Fiction from Childhood to Adulthood* (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), 58.

нотатників, листів, щоденників, що формують складну архітектоніку твору, надають йому стилістичного багатоголосся, психологічного нюансування та інтермедіального розмаїття. Взаємодія з книгою та реакція на прочитане увиразнюють характер персонажів, поглиблюють внутрішній світ індивідуальності, а отже стають засобами художнього портретування.

Художні ситуації, сконцентровані навколо процесів обговорення літератури, читацької культури та рефлексій над природою читання сприяють металітературності тексту. У таких випадках твір набуває ознак літературознавчого дискурсу, що досягається завдяки наявності у тексті читацьких перформансів, авторських самопокликань, інтертекстуальних відсилань до реальних літературних творів тощо.

Характеристика персонажів-читачів потребує застосування двох взаємопов'язаних аналітичних критеріїв: мотивації героя до читання та особливостей його становлення під впливом читацьких практик. Їх поєднання дає змогу виокремити різні конфігурації внутрішніх спонук і траєкторій особистісної еволюції. Як зазначає Луїза Розенблат, для читача-підлітка досвід читання ускладнений процесом формування світогляду[9]. Читацька мотивація юних персонажів часто співвідноситься з викликами реального життя: проблемами соціалізації в колі однолітків, прийняттям власної зовнішності, міжпоколіннєвими конфліктами, пошуками ідентичності, проживанням травматичного досвіду. Варто розрізняти *пізнавальну мотивацію,* яка передбачає літературну активність як спосіб отримання нової інформації та розширення знань про світ; *терапевтичну*, зумовлена пошуком розради та способів подолання особистих проблем, відтак художній текст слугує засобом психологічної підтримки; *емпатійну,* яка виявляється в читанні заради інших як прояві турботи та співчуття; *ностальгійну,* пов'язану з активізацією спогадів через літературні тексти; *самоідентифікаційну*, яка передбачає пошук відповідей на питання власної ідентичності через взаємодію з художніми образами.

Трансформаційний потенціал читацьких практик часто корелює з початковою мотивацією. Через рефлексію та критичне осмислення власного досвіду персонаж зазнає змін у кількох взаємопов'язаних площинах. Найчастіше спостерігаємо такі види трансформативних функцій читання: *когнітивну* (здобуття нових знань, що змінюють погляди персонажа на конкретну проблему або явище); *навичкову* (засвоєння практичних умінь, насамперед пов'язаних із письменницькою майстерністю та творчою інтерпретацією); *світоглядну* (перегляд ціннісних орієнтирів та життєвих переконань персонажа); *терапевтичну* (проживання травматичного досвіду

[9] Rosenblatt, *Literature as Exploration*, 35.

через ототожнення з героями книг та відшукування моделей для подолання власних емоційних труднощів).

Загалом розмаїття читацьких практик, зображених у літературі для дітей, дає змогу визначити низку типів-читачів, залежно від їхньої стратегії взаємодії з текстом: *дослідник* (критично оцінює прочитане, шукає відповіді у книжках на важливі питання); *емпат* (зосереджений на емоційному зв'язку з персонажами твору); *майбутній автор* (починає писати власні твори під впливом читання); *перформер* (творчо репрезентує прочитане перед іншими персонажами).

На сьогодні український книжковий ринок пропонує широкий спектр літератури для дітей і підлітків, значна частина якої спрямована на осмислення повномасштабної війни, як-от: «Жерар-партизан» (2022) Івана Андрусяка, «Діти повітряних тривог» (2022) Лариси Денисенко, «Мої вимушені канікули» (2022) Катерини Єгорушкіної, «Півник» (2022) Зоряни Живки, «Ми повертаємось додому» (2024) Дзвінки Матіяш, «Тор, тракторець, що тягне танк» (2023) Олі Русіної, «Таємні історії маленьких і великих перемог» (2023) Тані Стус, «Блакитний записник» (2023), «Сни пса Патрона» (2024) Галини Ткачук, «Битва за місто» (2022) Володимира Чернишенка та ін. Ці різножанрові книги порушують актуальні проблеми та відповідають на запит юних читачів, які гостро відчувають розгубленість, страх, тривогу за своїх рідних тощо. В умовах війни, коли дитина потребує відчуття безпеки, література стає додатковим джерелом підтримки. Серед численних текстів можна вирізнити корпус творів, сюжети яких сконструйовані навколо образу книги, а їхніми головними персонажами є читачі. Зокрема, до теми читання звертаються письменниці Дзвінка Матіяш, Галина Ткачук та Наталія Ясіновська.

2. ЧИТАЦЬКА ІДЕНТИЧНІСТЬ У ВОЄННОМУ КОНТЕКСТІ ДИЛОГІЇ НАТАЛІЇ ЯСІНОВСЬКОЇ

Наталія Ясіновська – українська письменниця й перекладачка, творчість якої набуває особливої значущості у контексті сучасних викликів війни та еміграції. З 2009 року авторка проживає в США (штат Айова), що суттєво впливає на тематичні пріоритети її творчості. У доробку Наталії Ясіновської – повісті для дітей та підлітків: «Лізка Мармизко» (2017), «Українка по-американськи» (2020), «Таємниця схованого острова» (2021), дилогія «Любов, дідусь і помідори» (2021) та «Любов, Америка і світло» (2023), що

зосереджені на проблемах культурної ідентичності, міжпоколінневої комунікації, що особливо загострюються під час війни.

Емігрантський досвід письменниці поглиблює розуміння читацьких практик у міжкультурному контексті. У публіцистичних текстах Ясіновська аналізує американські стратегії популяризації читання, зокрема роль бібліотекарів у дитячих садках, систему шкільних бібліотек та книжкових ярмарків. Авторка наголошує на критичній важливості періоду 6–9 років для формування читацьких звичок та підкреслює роль самостійного вибору книг у становленні юного читача[10].

У дилогії Наталії Ясіновської («Любов, дідусь і помідори», 2021 та «Любов, Америка і світло», 2023) репрезентовано складну динаміку становлення читацької ідентичності головної героїні Олесі, зокрема у воєнний період. Перша повість у контексті нашого дослідження виконує функцію сюжетної прелюдії, окреслюючи значущість родинного читання та перформативного досвіду, які закладають підґрунтя для подальшої трансформації юної героїні. У ній висвітлено ритуал читання в колі сім'ї, що постає у форматі домашнього театру з імітацією різних голосів і використанням лялькових атрибутів[11]. У цьому випадку спостерігаємо інтерактивний та афективний типи читання, які забезпечують когнітивний і терапевтичний ефекти. Психотерапевтична функція читання виразно актуалізується у взаємодії Олесі з хворим дідусем: читання стає об'єднавчим актом і способом підтримки близької людини. Крім того, перформанс героїні у межах шкільного проєкту, побудований на матеріалі роману Джона Ґріна, ілюструє творче читання. Також згаданий літературний текст слугує ресурсом для вдумливої інтерпретації власного травматичного досвіду. Олеся не випадково обирає саме його для участі в літературному вечорі, адже герої цього твору борються з тією ж хворобою, що і її дідусь. Вона компонує уривки з роману і, беручи їх за основу, створює власний монолог. У ході підготовки до виступу дівчина ретельно продумує сценічний образ, наближений до образу головної персонажки роману Джона Гріна: «Вона вийшла на сцену. З трубочками в носі, як у Гейзел Грейс з її вже настільної книжки»[12]. Таким чином, у першій частині дилогії читання постає інструментом самоідентифікації й емоційної стабілізації в критичних ситуаціях.

---

[10] Natalia Yasinovska, «Yak dytsadky ta biblioteky v SShA zaokhochuiut ditei do chytannia», *Chytomo* 20 liutoho (2025), https://chytomo.com/iak-dytsadky-ta-biblioteky-v-ssha-zaokhochuiut-ditej-do-chytannia/.

[11] Natalia Yasinovska, *Liubov, didus' i pomidory* (Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 2021).

[12] Yasinovska, *Liubov, didus' i pomidory*, 227.

Інтертекстуальний зв'язок із романом Джона Ґріна є впізнаваним для сучасного читача маркером підліткової культури 2010-х років. Цитування тексту, перформативне відтворення образу Гейзел Грейс і тематичний резонанс із життєвою ситуацією Олесі створюють діалог між текстами, де один стає інструментом осмислення травматичного досвіду в іншому.

У другій повісті «Любов, Америка і світло» наративні стратегії набувають нового сенсу в контексті війни. Персонажка, яка вирушає на навчання до США, продовжує свій шлях читачки: оволодіння англійською мовою через дитячі й підліткові книжки засвідчує когнітивну функцію читання. Під час перельоту до США Олеся знайомиться з ровесницею, яка читає попередній роман із дилогії Ясіновської – автоінтертекстуальний прийом, за допомогою якого увиразнено безперервність читацького досвіду та саморефлексивну природу оповіді. Цей діалог текстів Ясіновської стає впізнаваним для читачів першої частини дилогії, створюючи ефект подвійної рецепції: героїня зустрічає власну історію як чужий текст, що підкреслює дистанцію між травматичним минулим і теперішнім. У другій повісті закцентовано на тому, що саме цю книгу Олеся ставить на книжкову полицю першою в новому домі, що композиційно поєднує минуле і тривожне майбутнє героїні. Така автоінтертекстуальна стратегія актуалізує спільну читацьку пам'ять аудиторії дилогії, забезпечує тяглість емоційного досвіду для реципієнтів, знайомих із попередньою частиною, а для нових читачів створює інтригу та розширює межі художнього світу, сигналізуючи про існування попереднього наративу.

Важливим сюжетним моментом стає день початку повномасштабного вторгнення, коли Олеся, занурена у книжку, змушена перервати читання через численні повідомлення на телефоні. Відтоді ця практика набуває амбівалентного значення: з одного боку, читання ускладнене психологічною напругою, з іншого – воно стає засобом компенсації й підтримки. Задля відновлення внутрішньої рівноваги й розради Олеся шукає в бібліотеці «легку книгу»: «Для себе […] Олеся вибрала <Дівчину Онлайн>. Вона її вже читала, але зараз, коли читати взагалі було майже неможливо, Олеся сподівалася, що улюблена легка історія про Пенні поверне їй здатність насолоджуватися читанням»[13]. Саме в цьому моменті чітко актуалізовано читання як терапевтичний механізм подолання психологічних труднощів.

У творі також підкреслено соціальний потенціал читання: публічне інтерв'ю Олесі в американському медіа з порадою користуватися перевіреними джерелами інформації про Україну є її трактуванням читання як масового феномену. Текст інтерв'ю засвідчує особистісне зростання індивідуального

[13] Natalia Yasinovska, *Liubov, Ameryka i svitlo* (Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 2023), 357.

рецептивного досвіду персонажки до розуміння суспільно-комунікативної функції літературного й інформаційного дискурсів.

У підсумку дилогія Наталії Ясіновської демонструє поступову еволюцію образу персонажа-читача, який фактично проходить п'ять рівнів за Еплярдом: від дитячих ігор і родинних ритуалів – до індивідуальної рефлексії, а далі до соціальної відповідальності й осмислення воєнної травми через літературу. Така художня динаміка дає змогу простежити, як читання в літературі для дітей та підлітків може бути не лише приватною практикою, а й інструментом культурної пам'яті та суспільної солідарності.

3. ТЕРАПЕВТИЧНИЙ ТА ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЧИТАННЯ У ПОВІСТІ ДЗВІНКИ МАТІЯШ

У світлі окресленої проблематики заслуговує на увагу доробок Дзвінки Матіяш – української письменниці й перекладачки, для творчості якої притаманне глибоке психологічне проникнення у проблеми дитинства та сімейної пам'яті в умовах соціальних потрясінь. Дзвінка Матіяш є авторкою творів як для дорослого читача («Реквієм для листопаду», 2005; «Роман про батьківщину», 2006; «Історії про троянди, дощ і сіль», 2012), так і для дітей та підлітків («Казки П'ятинки», 2010; «Марта з вулиці Святого Миколая», 2015; «Перше Різдво», 2016; «Дорога святого Якова», 2017; «Мене звати Варвара», 2021).

Найновіший твір письменниці «Ми повертаємось додому» (2024) відтворює дитячий досвід воєнного часу та вимушеного переселення. Центральною постаттю у повісті є десятирічна Агата, для якої процес читання та письма набуває особливого значення в кризових умовах. На початковому етапі розгортання сюжету персонажка не виявляє зацікавлення у самостійному читанні, пояснюючи це труднощами у сприйнятті тексту: «Читаю повільно й нерозбірливо. Всі слова у мене зливаються в одне»[14]. Однак зрештою саме нові життєві обставини та перебування у тимчасовому помешканні у Польщі повністю змінюють героїню як читачку.

Спілкування з жінкою, яку дівчинка називає Феєю, стає ключовим механізмом формування читацької ідентичності. Спільне слухання книжок, читання вголос створюють ситуації інтерактивної рецепції, з характерною для неї взаємодією кількох суб'єктів. Цей досвід поєднує емпатійну мотивацію (прагнення розділити світ літератури з іншою людиною) та терапевтичну (пошук розради в умовах війни й розлуки з домом). Водночас

[14] Dzvinka Matiiash, *My povertajemos' dodomu* (Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 2024), 55.

читацький досвід Феї постає для Агати прикладом світоглядної орієнтації, адже «… читаючи книжки, вона багато навчилась і знайшла справжніх друзів»[15].

Наявність у тексті численних епізодів, де Агата емоційно співпереживає персонажам прочитаних історій (наприклад, дівчинці з синдромом Дауна Мишці), засвідчує афективний модус читання. Героїня глибоко занурюється в сюжет, переосмислює перипетії вставного тексту, проєктуючи зображені в ньому переживання на власний досвід війни. У такий спосіб читання стає засобом компенсації труднощів дорослішання і допомагає персонажці знайти у літературі ресурси для подолання особистих травматичних обставин.

У діалогах Агати та Феї наявні роздуми про природу книги, процес читання й роль митця. Згадки творів Астрід Ліндґрен, живописних робіт Марії Примаченко, Сальвадора Далі тощо формують металітературний рівень тексту. Паралельно у творі репрезентовано творчий модус читання: Агата починає експериментувати зі словом, дискутує з уявним другом Рю про поезію та її вплив на людину, відкриває для себе поетичне письмо як інструмент самовираження. На персонажному рівні відбувається закономірне розширення іпостасей героїні: вона постає і як реципієнтка, і як суб'єкт творення, здатний до літературної інтерпретації власного досвіду.

4. ПЕРФОРМАТИВНІСТЬ ЧИТАННЯ І КУЛЬТУРНА ПАМ'ЯТЬ У «БЛАКИТНОМУ ЗАПИСНИКУ» ГАЛИНИ ТКАЧУК

Концепт читання є одним з центральних в повісті Галини Ткачук «Блакитний записник». Літературний доробок авторки охоплює широкий спектр жанрів – від реалістичних повістей («Вечірні крамниці вулиці Волоської», 2014; «Дуб Трьох Лісовиків», 2022) до фантастичних творів («Білка Квасоля та Опівнічний Пожирака», 2019; «Зврк», 2023) та пізнавальної літератури («Школознавство», 2020). Багатогранна культуртрегерська діяльність Галини Ткачук задля популяризації читання та дитячої творчості вплинула на її розуміння терапевтичного потенціалу образу книги в художніх текстах про війну.

У повісті «Блакитний записник» історія початку повномасштабного ворожого вторгнення подана через оригінальний ракурс – оповідачем є нотатник дев'ятирічної Влади. Сюжетна лінія вибудована довкола того, як дитина за допомогою читання та створення книжки намагається осмислити досвід

[15] Matiiash, *My povertajemos' dodomu*, 55.

вимушеного переселення. Записник виступає посередником між внутрішнім голосом дівчинки та читачем, сприяючи залученню останнього до процесу колективного переживання війни.

У центрі сюжету перебуває історія створення дітьми-переселенцями книги про Україну для презентації у польській школі. Структура цієї книги нагадує послідовне «прочитування» досвіду: «Перший розгорт – […] як усе було до війни […] Далі – […] злі сили наступають. Третій розгорт – […] небезпека настала, люди рятуються. Далі […] розгорт про наше чудове військо, яке нас рятує […] Далі розгорт із Владиними нотатками з Блакитного записника про те, як ми тут живемо в евакуації»[16]. Сам процес підготовки книги та її презентація українською та польською мовами стають прикладом перформативного читання. Оживаючи у голосах дітей, їхня історія перетворюється на частину спільного культурного простору. Відтак повість «Блакитний записник» засвідчує одразу кілька функцій читання: воно трансформує приватний досвід у публічний, створює передумови міжкультурного діалогу й актуалізує афективний потенціал літератури – однокласники реагують сльозами й сміхом. Форма колективного читання активує його терапевтичну властивість, оскільки допомагає дітям долати травму війни. Водночас завдяки дитячому літературному проєкту відбувається соціалізація персонажів, їхня адаптація у новому середовищі та утвердження власної ідентичності.

5. ТИПОЛОГІЯ ЧИТАЦЬКИХ ПРАКТИК ТА ПЕРСОНАЖІВ-ЧИТАЧІВ У ВОЄННОМУ НАРАТИВІ

У досліджуваних текстах поміж персонажів можна простежити різні вияви читацької індивідуальності. Домінантним у воєнному наративі є читач-емпат. Емпатійна мотивація читання постає основним механізмом психологічної адаптації до травматичного досвіду. Зокрема, Олеся з дилогії Наталії Ясіновської демонструє еволюцію емпатійного читання: від родинного ритуалу до пошуку «легких книжок» як засобу відновлення внутрішньої рівноваги в умовах війни. Історія Агати у повісті Дзвінки Матіяш доводить, що глибокі відчуття емпатії до літературних персонажів допомагають у іншому світлі побачити власні переживання війни та розлуки. Інший тип – перформер – яскраво представлений в повісті Галини Ткачук «Блакитний записник» завдяки організації героями твору презентації книжки про Україну. Цей же текст репрезентує перехід від рецептивного до продуктивного

[16] Halyna Tkachuk, *Blakytnyi zapysnyk* (Kharkiv: Vivat, 2023), 72.

досвіду, завдяки чому проявляються риси майбутнього автора. Якщо Агата у повісті Дзвінки Матіяш починає експериментувати з поетичними формами, інтегруючи їх у процес осмислення війни та власної ідентичності, то Влада у «Блакитному записнику» демонструє більш виразний варіант цього типу: її записник водночас фіксує особистий досвід і трансформує його в художнє свідчення у просторі колективної пам'яті. Дослідницькі інтенції простежуються у низці сюжетних ситуацій, наприклад, у повісті Дзвінки Матіяш металітературні діалоги Агати та Феї актуалізують аналітичний вимір читацького досвіду й формують критичне ставлення до мистецької традиції.

Спільною рисою усіх персонажів є синтетичність читацьких ідентичностей: вони одночасно поєднують риси кількох типів, що засвідчує адаптивний потенціал читання у кризових обставинах. Така пластичність дозволяє розглядати художні образи читачів як динамічні суб'єкти, здатні модифікувати свої стратегії взаємодії з текстом залежно від психологічних потреб і соціокультурного контексту.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження засвідчує, що в сучасній українській літературі для дітей та підлітків поява персонажів-читачів та центрування сюжетів навколо образу книги є закономірним художнім рішенням. Література, адресована молодому поколінню, намагається у доступній формі відтворити складну воєнну дійсність, у якій читання зберігає своє особливе місце як засіб осмислення травматичного досвіду.

Особливістю досліджених читацьких практик у воєнному контексті є їхня принципова полівалентність: читання одночасно виконує терапевтичну, когнітивну, соціальну та ідентифікаційну функції, причому їхнє поєднання залежить від конкретної травматичної ситуації. Новизна виявлених стратегій полягає у тому, що читання в умовах війни трансформується з приватної практики у механізм колективної солідарності та культурної пам'яті. Якщо у довоєнних текстах читання переважно слугувало індивідуальному розвитку персонажа, то у воєнному наративі воно набуває виразної соціальної спрямованості, коли через перформативні практики, інтерактивне читання та публічну артикуляцію читацького досвіду герої творять спільний простір переживання травми.

Аналіз творів Наталії Ясіновської, Дзвінки Матіяш та Галини Ткачук дав змогу сформулювати типологію читацьких практик (трансформативний,

афективний, інтерактивний, аналітичний та творчий модуси) та виокремити чотири типи персонажів-читачів (емпат, перформер, майбутній автор, дослідник). Принциповою відмінністю цих типів від усталених класифікацій є їхня динамічна природа. Персонажі не залишаються в межах одного типу, а демонструють гнучку зміну читацьких стратегій залежно від психологічних потреб та обставин війни. Така синтетичність читацьких ідентичностей засвідчує адаптивний потенціал читання у кризових обставинах.

Дослідження виявило інтертекстуальний та автоінтертекстуальний виміри читацьких практик як специфічну ознаку воєнного наративу. Діалог тексту з текстом (посилання на роман Джона Ґріна «Провина зірок» у дилогії Ясіновської) створює впізнавані для читача культурні маркери, які допомагають героям артикулювати власний травматичний досвід через уже відомі літературні наративи. Прийом автоінтертекстуальності актуалізує спільну читацьку пам'ять аудиторії та підкреслює дистанцію між травматичним минулим і теперішнім героїні.

Окремого значення набуває закономірне прагнення героїв до власної творчості, що виникає під впливом читання: від поетичних експериментів Агати до створення колективної книжки-свідчення у «Блакитному записнику». Цей перехід від рецепції до продукції є характерною рисою воєнного наративу, де діти та підлітки потребують не лише споживання готових історій, а й можливості зафіксувати власний досвід як частину культурної пам'яті. На функціональному рівні читання постає як чинник розвитку сюжету, формує металітературний вимір оповіді та слугує засобом психологічного портретування персонажів.

Таким чином, сучасна українська література для дітей і підлітків стає важливою платформою для формування читацької культури нового покоління. Через образи персонажів-читачів автори пропонують стратегії психологічного опрацювання кризових ситуацій та підкреслюють роль книги як інструмента збереження культурної ідентичності в умовах війни. Виявлені читацькі практики засвідчують, що література воєнного часу формує нову модель взаємодії з текстом, де читання стає актом опору, способом самозбереження та механізмом творення колективної історії.

БІБЛІОГРАФІЯ

Appleyard, Joseph. *Becoming a Reader: The Experience of Fiction from Childhood to Adulthood*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.

Bailey, Amanda. *«Metaphors of Reading: Cognition and Embodiment in Contemporary Metafiction»*. PhD Diss. Morgantown: West Virginia University, 2017. https://researchrepository.wvu.edu/etd/5142/?utm_source=researchrepository.wvu.edu/etd/5142&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages.

Bal, Mieke. *Narratology: Introduction to the Theory of Narrative*. Toronto: University of Toronto Press, 2017.

Rosenblatt, Louise. *Literature as Exploration*. New York: The Modern Language Association of America, 1995.

Volosevych, Inna i Anastasiia Shurenkova. *Zvit za rezultatamy vseukrainskoho sotsiolohichnoho doslidzhennia «Chytannia v konteksti mediaspozhyvannia ta zhyttiekonstruiuvannia»*. Kyiv: Ukrayins'kyy instytut knyhy, 2020 [Волосевич, Інна і Анастасія Шуренкова. *Звіт за результатами всеукраїнського соціологічного дослідження «Читання в контексті медіаспоживання та життєконструювання»*. Київ: Український інститут книги, 2020]. https://drive.google.com/file/d/11XJXtvL0EMMbrczDgPZasz9MGs3950_e/view.

Prochukhanova, Olha i Anastasiia Shurenkova. *Analitychnyi zvit za rezultatamy vseukrainskoho sotsiolohichnoho doslidzhennia rivnia chytannia ditei ta doroslykh u 2024 rotsi*. Kyiv: Ukrayins'kyy instytut knyhy, 2024 [Прочуханова, Ольга і Анастасія Шуренкова. *Аналітичний звіт за результатами всеукраїнського соціологічного дослідження рівня читання дітей та дорослих у 2024 році*. Київ: Український інститут книги, 2024].

Matiiash, Dzvinka. *My povertaiemos' dodomu*. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 2024 [Матіяш, Дзвінка. *Ми повертаємось додому*. Львів: Видавництво Старого Лева, 2024].

Nestelieiev, Maksym. «Buktok yak novyi format vzaiemodii chytachiv iz knyzhkoiu». *Tyzhden*, 5 travnia 2023 [Нестелєєв, Максим. «Букток як новий формат взаємодії читачів із книжкою». *Тиждень*, 5 травня 2023]. https://tyzhden.ua/buktok-iak-novyj-format-vzaiemodii-chytachiv-iz-knyzhkoiu/.

Tkachuk, Halyna. *Blakytnyi zapysnyk*. Kharkiv: Vivat, 2023 [Ткачук, Галина. *Блакитний записник*. Харків: Vivat, 2023].

Yasinovska, Nataliia. *Liubov, Ameryka i svitlo*. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 2023 [Ясіновська, Наталія. *Любов, Америка і світло*. Львів: Видавництво Старого Лева, 2023].

Yasinovska, Natalia. *Liubov, didus' i pomidory*. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva, 2021 [Ясіновська, Наталія. *Любов, дідусь і помідори*. Львів: Видавництво Старого Лева, 2021].

Yasinovska, Nataliia. «Yak dytsadky ta biblioteky v SShA zaokhochuiut ditei do chytannia». *Chytomo*, 20 liutoho, 2025 [Ясіновська, Наталія. «Як дитсадки та бібліотеки в США заохочують дітей до читання». *Читомо*, 20 лютого 2025]. https://chytomo.com/iak-dytsadky-ta-biblioteky-v-ssha-zaokhochuiut-ditej-do-chytannia/.